

VIDURIO IR RYTŲ EUROPOS ŠALIŲ POLITINIŲ IR SOCIALINIŲ SĄVOKŲ ŽODYNO TIKSLAI IR METODINIAI PRINCIPAI

DR. DOC. MIROSLAV DAVLEVIČ

*Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas
Vilnius University Faculty of Philology
Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius
El. paštas Miroslav.Davlevic@ff.vu.lt*

Santrauka

Autorius aptaria „Vidurio ir Rytų Europos šalių politinių ir socialinių sąvokų žodyno“¹ („Dictionnaire des notions politiques et sociales des pays d'Europe centrale et orientale“) rengimo aplinkybes ir paaiškina, kokios reikšmės turės ne tik leidinys, bet ypač žodyno rengimas, kuris

¹ Daugiau apie žodyno projektą žr.: Stanislawo Dubiszo straipsnyje „Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej“ – [SPPS] – etnosy, cele, rekonesans badawczy: *Język-polityka-społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*. Pod red. St. Dubisza, J. Porayskiego-Pomsty, E. Sękowski. Warszawa, 2003, p. 13–25 (Vidurio ir Rytų Europos šalių politinių ir socialinių sąvokų žodynas: etniniai ypatumai, tikslai, žvalgomicji tyrimai. *Kalba – politika – visuomenė. Vidurio ir Rytų Europos šalių politinių ir socialinių sąvokų žodynas*. Red. St. Dubisz, J. Porayski-Pomsta, E. Sękowska. Warszawa, 2003, p. 13–25).

buvo inicijuotas 2001 m. bendradarbiaujant mokslininkų grupėms iš Nancy (Prancūzija) bei Varšuvos (Lenkija) universitetų. Darbus koordinuoja prancūzas prof. Henri Henri Claude Grégoire ir lenkas prof. Stanislaw Dubisz. Rengti žodyną padeda kalbininkai (poilonistai, slavistai, baltistai, vengrų filologijos specialistai) ir politologai. Be Lenkijos mokslininkų, grupėje dirba tyrinėtojai iš Ukrainos, Lietuvos, Čekijos, Slovakijos ir Vengrijos bei pietų slavų šalių².

Reikšminiai žodžiai: slavistika; tarptautinė terminija; sąvokų registras.

Žodynas yra originalus tuo, kad jame daug dėmesio skiriama Vidurio ir Rytų Europos valstybių kalbų ir kultūrų skirtumų problemoms. Ši iniciatyva yra tarpdisciplininio pobūdžio, todėl verčia kalbininkus gilintis tiek į vidines kalbos temas (istorines, sociologines ar teises), tiek ir į išorines, susijusias su specifika, būdinga konkrečiai kalbai, šiuo atveju – bulgarų, čekų, kroatų, lenkų, lietuvių, rumunų, rusų, serbų, slovakų, vengrų, ukrainiečių. Žodyno rengimas apims diachroninius ir sinchroninius klausimus.

Pagrindinis žodyno tikslas yra pateikti universalias reikšmes tų žodžių, kurie konkrečių tautų kontekstuose išryškina politinius skirtumus. Taigi šių sąvokų lingvistinės medžiagos rinkimas turėtų padėti atkurti politines idėjas, kurios pastaruosius kelis šimtmečius darė įtaką Vidurio ir Rytų Europos šalių socialiniam, politiniam ir kultūriniam gyvenimui. Į žodyną bus įtrauktos tiek tarptautinės sąvokos ir terminai (pvz.: *valstybė, tauta, demokratija, teisė, laisvė* itd.), tiek ir tam tikrų visuomenių žodžiai-raktai, kaip antai rusų *persitvarkymas* (*непечпоіка*), lenkų *solidarumas* (*Solidarność*), čekų *aksominė revo-*

² Grupės „Lietuva“ koordinatore – dr. Ona Romančuk, Varšuvos universiteto Bendrosios kalbotyros ir baltistikos katedra.

liucija, ukrainiečių *oranžinė revoliucija* arba lietuvių *sąjūdis*. Tikslai skirstomi pagal du aspektus: teorinį (universalijų terminų reikšmių interpretavimas) ir praktinį (vertimų ir komunikavimo reikmės). Ir viena, ir kita atitinka suvienytos Europos idėją ir Europos Sąjungos instituciją.

Šiuo metu Vidurio ir Rytų Europos regionuose vyksta itin sparčios permainos, todėl mėginimas pateikti socialinės savimonės raidą politinių-socialinių sąvokų srityje yra galimas kalbant tik apie siaurą sinchroninį pjūvį, šiuo atveju, pvz., 1998–2003 penkmetį.

Šiame kontekste žodyno mokslinė užduotis turėtų būti įgyvendinama aprašant politinius ir socialinius terminus, remiantis Vidurio ir Rytų Europos kalbų ir kultūrų leksiniais vienetais. Pradinis jų registras bus gautas iš projekto autorių parengtos apklausos anketos. Tyrimų raidoje šis registras gali būti modifikuojamas priklausomai nuo konkrečios kalbos ir konkrečios tautos kultūros. Modifikuojama tokia kryptimi, jog registras būtų pildomas, bet ne mažinamas, nes papildymai atspindi skirtingų šalių socialinės savimonės individualius bruožus.

Pirmajame tyrimų etape numatoma sociopoliitiškai aktualizuoti pradinį leksemų-sąvokų registrą. Šiuo tikslu bus vykdoma apklausa pateikiant tris anketos klausimus. Apklausiai turėtų būti atrinkta inteligentijos atstovų grupė (intelektualai, politikai, politologai, teisininkai, kalbininkai, mokytojai, studentai). Taip bus sudaryti aktualizuoti leksemų-sąvokų registrai, kurie atspindės tam tikros kalbos ir etninės kultūros realijas.

Antrąjį tiriamojo proceso etapą sudaro kontekstinės medžiagos parinkimas – čia kalbama apie kontekstinį leksemų-sąvokų vartojimą: leksinius-sintaksinius junginius, nusistovėjusius žodžių junginius, frazeologinius junginius, posakius, šablonus, žodžius ir pan. Medžiaga turėtų būti imama iš šiuolaikinių šaltinių, orientuojantis į šias žanrines rūšis: 1) publicistikos tekstai (pasisakymai žiniasklaidoje politiniais ir socialiniais klausimais); 2) filosofinė ir sociologinė eseistika; 3) konstitucija, įstatymai, teisės aktai ir oficialūs dokumentai; 4) politinio diskurso tekstai (Seimo kronikos, rinkimų kampanijų tekstai, viešosios

diskusijos, visuomenės susitarimai); 5) grožinė literatūra (atrenkant tam tikrus tekstus).

Trečiajame tyrimų proceso etape numatoma sugrupuoti leksikografinius duomenis ir parengti leksikografinį-leksikologinį komentarą. Šiuo atveju kalbama apie diachroninę analizę. Chronologija turėtų remtis – kiek tai įmanoma – Švietimo epocha, suformavusia šiuolaikinės politinės ir socialinės terminologijos pamatus. Tam reikalingi atitinkami leksikografiniai šaltiniai.

Šio minėto trijų etapų tiriamojo darbo rezultatas turėtų būti viso žodyno medžiagos korpuso – šalies (nacionalinių) tomų bei bendrojo(-ųjų) tomo(-ų) – sudarymas.

Atliekant tiriamąjį darbą, ne tik kaupiama žodyno medžiaga, bet kartu atsiranda galimybė sugrupuoti įvairius duomenis, kurie vaizdžiai perteikia Vidurio ir Rytų Europos regiono politines realijas. Pavyzdžio dėlei pateikiamos sąvokos (žr. 1 lentelę), kurios dažniausiai buvo nurodytos apklausos anketose (remiantis parengtiniais bandomaisiais tyrimais) tokiose šalyse kaip: Lenkija [L], Lietuva [LT]³, Ukraina [U], Slovakija [Sl.], Kroatija [Kr.], Serbija [Sr.]. Šiuos duomenis galima įvairiai analizuoti. Dera pabrėžti viena. Šie duomenys parodo tam tikrų politinių ir socialinių kategorijų vaizdą, susidariusį minėtų šalių kalbos vartotojų sąmonėje (žr. 1 lentelę).

Bendrosios ir skiriančiosios sąvokos:

1. Visuotinės sąvokos (vartojamos visose valstybėse: L LT U Sl. Kr. Sr.):
- *demokratija*, - *nepriklausomybė*, - *valstybė*, - *valdžia*.
2. Dominuojančios sąvokos (vartojamos daugelyje valstybių):
- *tauta* (L U Kr. Sr.), - *konstitucija* (LT U Sl. Kr. Sr.).

³ Duomenys pateikti pagal parengtinių anketinių tyrimų darbinę analizę, kurią atliko Ona Romančuk ir Irena Aleksa (Lietuva).

Nr.	Lenkija	Lietuva	Ukraina	Slovakija	Kroatija	Serbija
1.	Demokratija	Žmogus	Demokratija	Demokratija	Globalizacija	Tauta
2.	Laisvė	Kultūra	Nepriklausomybė	Piliectis	Tapatybė	Demokratija
3.	Tauta	Gimtoji kalba	Valdžia	Parlamentas	Parlamentas	Tradicija
4.	Nepriklausomybė	Nepriklausomybė	Valstybė	Konstitucija	Teisė	Konstitucija
5.	Tėvynė	Darbas	Nacionalizmas	Valstybė	Humanizmas	Švietimas
6.	Bažnyčia	Mokslas	Ideologija	Humanizmas	Internacionalizmas	Visuomenės nuomonė
7.	Europa	Valstybė	Konstitucija	Liberalizmas	Visuomenės nuomonė	Tapatybė
8.	Žmogus	Bažnyčia	Totalitarizmas	Nepriklausomybė	Kapitalizmas	Valstybė
9.	Politika	Demokratija	Piliectis	Pliuralizmas	Tauta	Suverenitetas
10.	Šeima	Šeima	Patriotizmas	Biurokratija	Liaudis	Patriotizmas
11.	Kultūra	Teisingumas	Biurokratija	Visuomenės nuomonė	Nepriklausomybė	Ideologija
12.	Valstybė	Žemė	Tapatybė	Regionas	Parlamentarizmas	Piliectis
13.	Darbas	Istorija	Gimtoji kalba	Laisvė	Revoliucija	Religija
14.	Švietimas	Konstitucija	Tauta	Dešinėji	Suverenitetas	Parlamentarizmas
15.	Visuomenė	Šalis	Parlamentarizmas	Ideologija	Valdžia	Nepriklausomybė
16.	Kapitalizmas	Ekologija	Nacionalizacija	Kairieji	Valstybė	Europa
17.	Tradicija	Švietimas	Pliuralizmas	Partija	Demokratija	Valdžia
18.	Patriotizmas	Valdžia	Liberalizmas	Populizmas	Regionalizmas	Laisvė
19.	Valdžia	Nuosavybė	Laisvė	Teisė	Konstitucija	Teisė
20.	Taika	Respublika	Fašizmas	Valdžia	Europa	Liaudis

Šaltinis: *Język-polityka-społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej.*
Pod red. St. Dubisza, J. Porayskiego-Pomsty, E. Sękowskiej. Warszawa, 2003, p. 20.

3. Sąvokos, būdingos pusei valstybių:

- *laisvė* (L U Sl.), - *Europa* (L Kr. Sr.), - *švietimas* (L LT Sr.), - *patriotizmas* (L U Sr.), - *ideologija* (U Sl. Sr.), - *piliėtis* (U Sl. Sr.), - *parlamentarizmas* (U Kr. Sr.), - *visuomenės nuomonė* (Sl. Kr. Sr.), - *teisė* (Sl. Kr. Sr.).

4. Sąvokos, dėl kurių valstybės pasiskirsto poromis:

- *bažnyčia* (L LT), - *žmogus* (L LT), - *šeima* (L LT), - *kultūra* (L LT), - *darbas* (L LT).

- *kapitalizmas* (L Kr.), - *tradicija* (L Sr.), - *gimtoji kalba* (LT U), - *biurokratija* (U Sl.), - *tapatybė* (U Kr.), - *pliuralizmas* (U Sl.), - *liberalizmas* (U Sl.), - *parlamentas* (Sl. Kr.), - *humanizmas* (Sl. Kr.), - *liaudis* (Kr. Sr.), - *suverenitetas* (Kr. Sr.).

5. Sąvokos, dėl kurių valstybės išsiskiria:

L: *tėvynė, politika, visuomenė, taika*;

LT: *mokslas, teisingumas, žemė, istorija, šalis, ekologija, nuosavybė*;

U: *nacionalizmas, totalitarizmas, nacionalizacija, fašizmas*;

Sl: *regionas, dešinieji, kairieji, populizmas*;

Kr: *globalizacija, internacionalizmas, revoliucija, regionalizmas*;

Sr.: *religija*.

Išvados

1. Žodyno turinys leidžia apibrėžti Vidurio ir Rytų Europos visuomenių kalbinio pasaulio vaizdo pagrindus.

2. Atlikti darbai rodo, kad žodynas atskleidžia jo platų tiriamąjį kontekstą ir atgaivina išties tarpkultūrinių ir tarpdisciplininių studijų kryptį, tapdamas vienu iš šiuo metu Europoje vykstančių integracinių procesų veiksmių.

3. Žodynas skiriamas plačiai vartotojų auditorijai. Jame pirmiausia bus atsizvelgta į politikų bei mokslininkų, besidominčių Vidurio ir Rytų Europos problemomis, poreikius; jis pasitarnaus ir oficialių dokumentų vertėjams bei politologijos mokslų studentams.

THE PURPOSES AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE DICTIONARY OF POLITICAL AND SOCIAL CONCEPTS OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE⁴

MIROSLAV DAVLEVIČ

Summary

Keywords: Slavonic linguistics, international terminology; register of concepts.

The author discusses the circumstances of the preparation of "The Dictionary of Political and Social Concepts of Central and Eastern Europe" (*Dictionnaire des notions politiques et sociales des pays d'Europe centrale et orientale*) and explains the significance of this publication and especially the preparation of the dictionary initiated in 2001 by co-operation of scientists' groups from Nancy (France) and Warsaw universities.

France is being represented by prof. Henri Henri Claude Grégoire, Poland – by prof. Stanisław Dubisz. The dictionary is being prepared by linguists (Polish, Slavonic, Baltic and Hungarian language specialists) and political scientists. Apart from Polish scientists, the researchers from Ukraine, Lithuania, the Czech Republic, Slovakia and Hungary and South Slavonic countries⁵.

The dictionary mostly focuses on the

⁴ More about the project of the dictionary in the article by Stanisław Dubisz, „Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej” – [SPPS] – etnosy, cele, rekonesans badawczy: *Język-polityka-społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej*. Pod red. St. Dubisza, J. Porayskiego-Pomsty, E. Sękowskiej. Warszawa, 2003, p. 13–25.

(“The Dictionary of Political and Social Concepts of Central and Eastern Europe”: ethnical peculiarities, purposes and exploratory research, from: *Kalba – politika – visuomenė. Vidurio ir Rytų Europos šalių politinių ir socialinių sąvokų žodynas*. Red. St. Dubisz, J. Porayski-Pomsta, E. Sękowska. Warszawa, 2003, p. 13–25.)

⁵ Grupės „Lietuva“ koordinatorė: dr. Ona Romančuk, Varšuvos universiteto Bendrosios kalbotyros ir baltistikos katedra.

problems of differences of the languages and cultures of Central and Eastern European countries. This initiative has an interdisciplinary nature encouraging the linguists to go deeper to both the internal linguistic subjects (historical, sociological or legal) and the external linguistic problems related to the specifics of a concrete language, in this case – Bulgarian, Czech, Croatian, Polish, Lithuanian, Romanian, Russian, Serbian, Slovakian, Hungarian and Ukrainian. The preparation of the dictionary covers diachronic and synchronical issues.

The main purpose of the dictionary is to provide the universal meanings of the words that highlight political differences in the contexts of specific nations. Thus, the collection of linguistic material of these concepts should help recreate the political ideas that influenced the social, political and cultural life of Central and Eastern European countries during the last several centuries. The dictionary will also include international concepts and

terms (for example, *state, nation, democracy, law, freedom* itd.) and key words of specific societies like Russian *perestroika*, Polish *solidarnosc*, Czech *velvet revolution*, Ukrainian *orange revolution* or Lithuanian *Sąjūdis*. The purposes are divided according to two aspects: theoretical (interpretation of universal term meanings) and practical (means of translation and communication). Both of them fit the idea of the united Europe and the institution of the European Union.

The result of three-stage research should be the compilation of the full corpus of dictionary material – national volumes and the general volume(s).

When making research, not only the dictionary material is being collected, but also the possibility to group various data that visually convey the political realities of Central and Eastern Europe. The content of the dictionary will help define the basics of the linguistic world of the societies of Central and Eastern Europe.

Įteikta 2005 m. gruodžio 15 d.